

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

KİTAP İNCELEMESİ

Jardins, Joseph R. Des (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*.
Çev. (Keleş, Ruşen). Ankara: İmge Kitabevi.

Hazırlayan: Fatih Öztürk

İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu
fatih.ozturk@inonu.edu.tr

Bu kritikte, Joseph R. Des Jardins'in *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş* adlı eseri incelenmiştir.

Kitabın amacı, sağlıklı ve adaletli bir çevre politikasının oluşturulmasına dair herhangi bir çabada felsefenin ne tür bir katkı sağlayacağını açıklaması ve çevre sorunlarından doğan etik sonuçların kapsamlı bir şekilde tartışılmasıdır. Kitabın sunduğu çözüm, dayandığı bu temel varsayımda yatmaktadır. Buna göre, "çevre politikasının bilimsel laboratuvarlarda, şirketlerin yönetim kurullarında ya da hükümetlerin bürokratik yapıları içinde değil, siyasal ortamlarda belirlenmesi gerektiğidir" (s. 37). Kritiğin sonuç ve değerlendirme bölümünde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi kitap boyunca sunulan kuram ve anlayışların herhangi birinin tek başına tercih edilmesinden ziyade, yazara göre, temel tutum şartların gerektirdiği çözüme bizi eriştirecek yöntem hangi anlayışta varsa onun dayanak noktası olarak alınmasıdır.

Kitap ilk olarak 1992 yılında İngilizce olarak basılmıştır; daha sonraki yıllarda birkaç kez güncellenerek yeniden basılmış ve bilhassa okuyucu değerlendirmeleri dikkate alınacak olursa kitabın birçok çevrede ciddi yankı bulduğu söylenebilir. Her ne kadar çevre ve etik tartışmaları üzerine birçok çalışma olsa da yazarın bu kitabı, çevreye ilişkin tüm yaklaşımları içermesi dilinin sadeliği ve anlaşılabilirliği, konunun bölümlere ayrılarak incelenmesi, örnek ve temellendirmelerinin uyumu, tarihi ve güncel meselelere yer vermesi ve de tartışma soruları ile müstesna bir yere sahiptir.

Yazarın üslubu okuyucuyu felsefe veya çevre konularında bir uzman olarak gören bir önkabulle hareket etmediğini gösteriyor. Yazar felsefi veya etik terimleri sunarken muhakkak o terimlerin kısa bir açıklamasını yaparak metnin okunurluğunu artırmıştır. Ayrıca, tartışma konusunun her bölümde

en temelden açılmayıp özet ve sonuçlar ile bitirilmesi okuyucunun metnin içinde kaybolmasını önlemektedir.

Yazarın en başarılı olduğu yönlerinden birisi, kitabı uygun bir şekilde kısım ve bölümlere ayırmış olmasıdır. İlk bölümlerde çevre etiği konusunda genel bir bakış sunan yazar daha sonraki bölümlerde herkesin üzerinde mutabık olduğu çevre sorunlarına neredeyse kimsenin üzerinde mutabık olamadığı çözümler sunduğunu adım adım, hem kronolojik hem de problematik olarak ele alıp işleridir. Vahşi doğal alanların korunması, zehirli atıkların biyolojik çeşitliğe zarar vermemesi gibi başlıca çevre problemlerini farklı bölümlerde, değerlendirmenin merkezine yerleştirerek okuyucuya kolay ve anlaşılır bir metin sunan yazar ayrıca okuyucunun her bölümün sonunda edindiği bilgi üzerinden kışkırtıcı ve tek cümle ile cevap verilemeyen sorular sorarak bilinç ve farkındalık oluşturması da takdire şayandır. Yukarıda belirtildiği gibi, yazarın eserindeki temel amaçlarından birincisi çevre meselelerinde felsefi temellendirmelerin önemine dikkat çekmesi, ikincisi ise bu sorunların yalnızca ekonomik veya siyasal olmadığına dair farkındalık yaratmasıdır. Bu kapsamda, yazar tartışmalara örnek olarak seçtiği çevre konularını okuyucuya sunarken felsefi bir yaklaşım ve etik bir duyarlılıkla detaylandırarak dikkat çekici bir uyum ve tutarlılık elde ediyor. Sözelimi, insanmerkezli çevreci yaklaşımın *yararcı* etiği temele oturduğunu, çevremerkezli yaklaşımın ise büyük ölçüde *deontolojik* anlayışın yansıması olduğunu ifade ederek kitabın başında varsaydığı çevre ve etik ilişkisini örneklendirmiş oluyor. Böylece, *theoria* ve *praxis* birlikteliğini bu metotlarla bir kez daha vurguluyor.

DDT kullanımından¹, orman yangınlarına kısmen müsaade edilmesi konusuna; pembe et tartışmalarından Kenya ve Tanzania arasındaki yaban hayatı alanının korunmasına kadar birçok çevre konusuna dokunan yazar, tarihi ve güncel meseleleri kapsayarak hem kronolojik hem de problematik bir yol takip ediyor. 20. yüzyılın başlarından aldığı sorunları kitabın yazıldığı tarihe kadar ana hatları ve dönüm noktalarıyla ele alıyor. Dolayısıyla, okuyucu tarihi seyri ve hâlihazırda mevcut tartışmaları bir arada görerek bu tartışmaların tarihsel geri planını ve güncelliğini kaçırmamış oluyor.

Türkçe kaynaklar göz önüne alındığında, çevre konusunda aslında birçok çalışmanın olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan bir kısmı özgün çalışmalar bir kısmı ise- bugün bu çalışmaya konu ettiğimiz gibi- çevirilerden oluşmaktadır. Ancak var olan bazı çalışmaların ekseriyetinin tikel sorunlar üzerine yoğunlaşmış olması bir eksikliktir. Bu konudaki zorluk Çevre Bilim ya da Ekoloji olarak adlandırılan bu bilim sahasının doğasından kaynaklanmaktadır. Doğa-insan arasındaki ve insanların kendi aralarındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin bozulmasıyla ortaya çıkan sonuçları, bunların nedenlerini ve sonuçlarını, çözüm yollarını inceleyen bir bilim dalı olarak ekoloji multidisipliner bir yapıya sahip² olduğu için zor bir alandır. Ünlü Çevre Bilimci Dominique Simonnes'in ifadesiyle doğanın savunulması, yaşamın kalitesi ve çevrenin korunması gibi kavramlar çevreci gerçeğin sadece ambalajını oluşturmaktadır.³

Jardins'in kitabının önemi yalnızca tikel veya salt teori değerlendirmelerinin ötesine geçerek genel ve özeli birleştirmiş ve okuyucuya arka plan ve perspektif sunabilme başarısını elde etmiş olmasıdır. Felsefi etiğe neden ihtiyacımız olduğu sorusunun etraflıca temellendirilmesiyle başlatılan

¹ DDT adı verilen ve tarımda zararlı kabul edilen böcekleri öldürmek için kullanılan tarım ilacının çevredeki diğer canlılara nasıl zarar verdiği ve besin zincirine katılarak hangi kalıcı zararlara yol açtığını ekoloji sahasında en çok tartışılan örneklerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önal, Mehmet, "Çevre Olayına Kadim Hikmet Nazariyla Holistik Bakmak, ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey, s.463-475

² Yılmaz, Kazım, Şengün Sipahioğlu, Mehmet Yılmaz, Çevre Bilimi Eğitimi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2009, s. 7.

³ Simonnes, Dominique, İletişim Yayınları, Mehmet Selami Şakiroğlu, İstanbul, 1993, s.7.

tartışmalar hep bu çerçeve içerisinde geliştirilmiş ve hareket edilen nokta ile varılması beklenen nokta arasındaki tutarlılık gözden kaçırılmamıştır. Bu açılardan bakıldığında, kitap bilhassa çevre ve etik konularında çalışma yürütenleri muhatap olsa da bu konular üzerine çalışmayan herkesin de rahatlıkla okuyabileceği ve faydalanabileceği bir kaynaktır.

Kitabın hacmi dikkate alındığında uzun soluklu bir çalışma yürütüldüğü açıktır. Ruşen Keleş tarafından Türkçeye çevrilen bu kitabın tercümesinin neredeyse kusursuz olduğunu söyleyebiliriz. İmge Kitabevi tarafından ilk olarak 2006 yılında basılan ve toplamda 539 sayfadan oluşan (1. Baskı) bu kitabın orijinal dilindeki rahat okunurluğunu muhafaza eden çevirmen, bunu büyük ölçüde *kelime bağnazlığına* düşmeyerek başarmış görünüyor. Kelime bağnazlığından kasıt, ısrarla ve tümünden ya yeni ya da eski kelimelerin kullanılmasıdır. Keleş, dilde varolan kelime ve kalıpları tercih ederek onların yeni veya eski kelimeler olmasına itibar etmemiş; konunun anlaşılması için hangi sözcük daha kuvvetli ve tedavülde ise onu tercih ederek okuyucuyu yormamış. Ayrıca, eserin sonuna küçük de olsa bir sözlük ve dizin eklenmesi eserin akademik değerini arttırmıştır. Bundan başka çevirmenin yanı sıra, kitabın tashihinde görev alanların da çok özenli bir çalışma sonucunda dil hatalarını en aza indirmekle takdiri hak ettiklerini söylememiz gerekmektedir.

Kitap ile ilgili bu genel ve giriş niteliğindeki değerlendirmelerin tam olarak neyi kastettiğini daha detaylı görebilmek için eserin bütün bölümlerini kendi içinde kısaca tartışmanın faydalı olacağı açıktır. Kitapta, “Giriş” bölümünden sonra yer alan. Birinci Kısımda temel kavramlar, ikinci kısımda Uygulamalı Etik Olarak Çevre Etiği, üçüncü kısımda ise Çevre Etiği Kuramları” işlenmektedir. 12 alt bölümden oluşan bu kitabın kritiği bölümler üzerinden kitabın derinlemesine bir analizinin sunulması şeklinde yapılacaktır.

Birinci Bölüm: Bilim, Etik ve Çevre

Bu bölümün tartışma konusu, çevre sorunlarının teknolojik çözümleridir. Yazar bu bölüme Rachel Carson’ın 1962 yılında yayımlamış olduğu *Silent Spring* (Sessiz Bahar) adlı eserinin DDT ve diğer kimyasal böcek ilaçlarının kullanımına dair insanların farkındalığını uyandırması ve bu çerçevede şekillenen tartışmaların sunumunu yaparak başlıyor. Bu tartışmalarda şaşırtıcı olan taraf, ürün rekoltesini artırmaya yönelik kullanılan bu ilaçların aslında bir artış sağlamamış aksine düşüş yaşanmasına sebep olmuş olmasıdır. Bunun nedenleri arasında bu ilaçların zararlı böceklerin yanı sıra uğurböcekleri ve diğer böcekleri yiyen başka eklem bacaklıları da öldürmesi gibi birçok madde sıralanmıştır. Sonuç itibarıyla, paradoksal bir durumun ortaya çıktığı aşikârdır. Bu paradoksa nasıl yaklaşabiliriz sorusunun cevabı belki de felsefede gizlidir.

Doğru kararları nasıl vereceğiz sorusuna verilebilecek her türlü muhtemel yanıtın yolu felsefeyle ilişki kurmayı gerektirir. Daha özel olarak, felsefi etik bize bu tartışmanın hem *praxis* hem de *theoria* yönlerini ele almamızı sağlayacak ve tartışmanın analizi ve muhtemel çözümleri bu kapsamda değerlendirilecektir. Bilim ve teknoloji de elbette bu süreçte temel başvuru kaynaklarıdır ama eserin yazarına göre, felsefi etik olmaksızın bu tartışmaların en iyi ihtimalle bir tarafı eksik kalacaktır. Hatta bu eksiklik konuya ilişkin çözümden daha çok sorun yaratacaktır. Aslında bilimin yanıt bulmada bir kusurunun olmadığı açıktır; ancak, yazara göre problem bilimin soru sormada yetersiz kalışı ile ilgilidir. Felsefe de tek başına yeterli değildir, öyleyse olguları ele alan bilim ile değerler üzerine yoğunlaşan felsefenin ortak çalışması çevre etiği konusunda esas olmalıdır.

Çevre etiği çalışmaları genel olarak insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli olarak incelenmesi üzerine temellenir. Bu kapsamda tartışmalara hem kronolojik hem de problematik çizgide bakmak gerekir.

İkinci Bölüm: Etik Kuramı ve Çevre

Bu bölümün tartışma konusu, tehlike altındaki türlerin neden korunması gerektiği ile ilgilidir. Nedenler arasında bu türlerin insan göncine ve doyumuna katkı sağlaması, bitki ve hayvanların kendi yaşam haklarının olduğuna dair iddia ve son olarak da bitki ve hayvanların özsel değere sahip olup belirli bir amaca hizmet ettiklerini temel alan sav sayılabilir. Bu nedenler yazara göre üç temel etik kuramı üzerinde kuruludur. Bunlardan birincisi yararçılık (utilitarian) ikincisi deontolojik etik ve üçüncüsü de doğa yasaları etiğidir. Değişik etik kuramlara ihtiyaç duyulması, bahsedilen ve kısmen paradoksal olan tartışma alanlarının çetinliği ve çeşitliliği yüzündendir. Etik kuramlar bize ortak bir dil oluşturma, eleştiril bir inceleme yürütme, rehberlik ve değerlendirme yapma ve de genel anlamda bilgi sahibi olma gibi avantajlar sağlar.

Bu çerçevede, erekbilim üzerinde duran yazar Aristoteles'ten başlamak üzere 21 yy.'a kadar teleolojinin çevre konularında felsefi bir tutum geliştirme imkanı sunduğunu ve son dönemlerde eleştiriler ve itirazların bu bakış açısının -dır/olmalıdır veya olgu/değer tartışmaları ile kabul edilirliliğinin tartışmalı hale geldiğini öne sürer.

Üçüncü Bölüm: Etik ve Ekonomi – Kamu Toraklarının Yönetimi

Bu bölümün tartışma konusu, kamusal toprak veya alanların korunması ile ilgilidir. Bu kapsamda uygulamalı etiğin ne tür roller üstlenip nasıl katkıda bulunabileceğini tartışan yazar, ekonominin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz tesirlerini ele alır. Ormanların korunması meselesinde fikir beyan edenleri salt korumacılar (preservation) ve insan için korumacılar (conservation)olarak ikiye ayırır. ABD'de geleneksel tutum doğanın bir düşman olarak algılanması şeklinde olduğu için, yazara göre, 21 yüzyılda bilhassa Pinchot ile başlayan yenilikçi tavır geleneğin zıt yönünde yol katetmiştir ve korumacılığı gündemde tutmuştur. Kitabın temel savlarından birisi, bu dönemde çevre meselelerinde felsefeye duyulan ihtiyacın göz ardı edilmesinin yarattığı boşluktur; yazar da bu konuda hemen hemen herkesin çevre kirliliğinden bahsettiğinden ama çözüm veya çözümler konusunda uzlaşma olmamasından bahsederek çözüme yönelik felsefi veya etik temellere duyulan ihtiyacı ön plana çıkarır. Örneğin, doğanın amaç veya araç olarak kabul edilmesi ona yönelik insan tavrının belirleyicisi ve yön vericisi konumundadır.

Dördüncü Bölüm: Gelecek Kuşaklara Karşı Sorumluluklarımız – Sürekli ve Dengeli Gelişme

Bu bölümün tartışma konusu, dünya genelinde görülen nüfus artışı ve tüketim ile ilgilidir. Nüfus artışının sürekliliği karşısında kaynakların sabit kalması veya daima azalması açık bir problemi işaret eder. O kadar ki bu durum, çevre meselelerinin de odak noktalarından birini oluşturur hale gelmiştir. Kitabın yazıldığı tarih itibarıyla, dünya nüfusunun en zengin %16'sının dünya kaynaklarının %80'ini tüketmesi ve dolayısıyla çevreye daha fazla zarar vermesi tartışılmayı hak eden bir husustur ve bu tartışmada felsefenin de söyleyecek bir sözü vardır.

Bu bağlamda, öncelikle birkaç soruyu sormak, yazarın bakış açısına göre, kaçınılmazdır. Bunlar: Gelecek kuşaklara karşı sorumluluklarımız var mı? Muhtemel cevaplar üç ana kolda ilerler: Bilgisizlik savı, yitik yararlanıcılar savı ve zamansal konum savıdır. İkinci önemli soru, "gelecek kuşaklara neler borçluyuz" sorusudur. Yazar, böylesi bir soruya dair temiz ve iyi bir çevre borçlarımız arasındadır tarzı bir cevabın çevre konularını daha ciddiye almamız gerektiği yönünde mühim bir hatırlatma işlevi gördüğü kanaatindedir. Sonuç olarak, sürdürülebilir gelişmenin altı çizilmektedir.

Beşinci Bölüm: Doğal Dünyaya Karşı Sorumluluklar – İnsanmerkezli Etik'ten Çevremerkezli Etik'e

Bu bölümün tartışma konusu hayvan araştırmaları ve fabrika çiftçiliği ile ilgilidir. Dana eti üretiminde pembemsi rengin yakalanabilmesi uğruna hayvanların zalimce gözüken yetiştirme metotlarına tabi tutulması mevzunun odak noktasına yerleştirilir. Normal etin kırmızı renkte olmasını sağlayan demirin (demir içeren besinlerin: çimen, kuru ot vs.) pembe renk hedefine ulaşma adına hayvanlara hiç ya da ancak yaşamını devam ettirebilecek düzeyde verilmesi önemli bir tartışmanın fitilini ateşler vaziyettedir. Konunun ayrıca gündemde kalmasında Peter Singer'ın *Animal Liberation* (Hayvan Özgürlüğü) kitabının rolü büyüktür.

Batı geleneğinde ahlaki ilgiye değer olma sorunu çevre tartışmalarının merkezinde yer alır çünkü insan dışındaki herhangi bir şeyle ahlaki ilişkiyi kabul etmeyen antroposantrik bir görüş insanın nasıl etkileneceğini hesaba katarken çevreyi yadsır. Yazara göre bu gelenek Aristoteles'ten başlamak üzere Aquinas, Descartes, Kant gibi büyük filozofların birçoğunda insanı merkeze alan yönde ilerlemesini sürdürmüştür. Din görevlileri de bu geleneği paylaşarak insanı diğer varlıklardan ilgiye değer görme bakımından ayırmış ve felsefecilere benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Sonuç itibarıyla, çok yakın zamana kadar ahlaki ilgiye değer tek varlık insan kabul edilmiştir. Bu kabul, doğayı üzerinde üstünlük kurulabilecek bir meta konumuna düşürmüştür. Bütün bunlar eski çevre etiği olarak adlandırılacak, doğayı tahakküme müsait gören tavrı ifade eder.

Yeni etik anlayışında estetik kaygılar hâkim öneme sahiptir. 'İnsan haklarından bahsederken hayvan veya canlı hakkından bahsetmek mümkün müdür?' sorusu etrafında mevzu ile ilgili tartışmaların seyrinde insanın çevresine karşı en azından ödevleri olduğu düşüncesi, yazara göre kayda değer bir, başlangıçtı. Benzer olarak, ahlaki ilgi ehliyetinin insana mahsusluğu kırılarak hayvanlara ve aynı zamanda diğer canlılara da tanınması çevre etiğinin seyrini büyük ölçüde değiştirmiştir. İçsel değere sahip olabilmek kistası tartışmanın özünü oluşturmuştur.

Altıncı Bölüm: Canlı merkezli Etik ve Yaşamın Özsel Değeri

Bu bölümün tartışma konusu biyolojik çeşitlik ile ilgilidir. Bir önceki bölümde üzerine yoğunlaşılacak 'insanmerkezli yaklaşımın canlımerkezli bir yaklaşıma evrilmesi mümkünse nasıl bir yol izlemeli veya hangi gerekçelere dayanarak hareket etmelidir?' soruları bölümün araştırma odağını oluşturur. Araçsal ve içsel değer ayrımını yaparken diğer canlıları içsel değere haiz grubunda değerlendirmek aynı zamanda onlara dair insanın geleneksel bakış açısını değiştirmesi gerektiğinin de bir kabulüdür.

Paul Taylor'ın 1986 tarihli *Respect for Nature* (Doğaya Saygı) adlı eseri, mezkûr dönüşümün nispeten gerçekleşmesini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Ona göre, bu bakış açısının sunduğu pratik sonuçlar (nonmaleficence-kötülük yapmama, noninterference-karışmama, sadakat-fidelity, restitutive justice-onarımcı adalet) doğaya saygı tavrından kaynaklanır. Ölçülülük veya orantılılık en azından kötü davranmama yahut da kötüye kullanmama ile birleştiğinde; örneğin, son moda ayakkabı veya çanta üretimi için sürüngenlerin öldürülmesinin makul ve meşru bir yasakla engellenmesi doğal olarak ortaya çıkar ve kabul görmesi beklenir. James Sterba ise özgürlük ile eşitlik arasındaki dengeyi sağlayan liberal adaletin bu tartışmada yol gösterici olacağını savunur. Özet olarak canlımerkezli yaklaşım, ehliyetin sınırlarını genişletmektedir. Bu konuda her ne kadar mesafe kaydedilmiş olsa da yazara göre temel bir soru hala ortada durmaktadır: Yaşayan tüm canlılara iyilik atfetmekte haklı mıyız?

Yedinci Bölüm: Vahşi Doğal Alanlar, Ekoloji ve Etik

Bu bölümün tartışma konusu, vahşi doğal alanların yönetimi ile ilgilidir. Orman yangınlarının ne kadarına, nasıl ve ne zaman müdahale edilmesi gerektiği üzerinden ortaya konulan tartışma, çevremerkezli etik ve ekoloji çerçevesinde incelenmektedir. Canlımerkezli etik ile kıyaslandığında çevremerkezli etik bütüncül bir hüviyete sahiptir. Bir başka deyişle, ekolojik değerlendirmelerle başat yürüyen tutum, bireyselci tavrın karşısında maksimum iyiliği hedefleyen daha kapsamlı ve makul bir açıklama çabası olarak gözükmektedir. Vahşi doğal alanlar konusunda onları düşman olarak gören geleneksel bakış açısının rolü, problemin güçlenmesinde önemli bir yer tutar. Hatta dini anlamda vahşi doğal alan yalnızca tehlikeli değil aynı zamanda şeytanın da evidir. Püritenler açısından vahşi doğal alan ortadan kaldırılması gereken bir engel ve hakim olunması gereken bir alandı. Faydalanmayı ve korumayı önceleyen John Locke'çı görüş ikinci bir model sunarken, vahşi doğal alan konusunda üçüncü görüş, kökleri Jean-Jacques Rousseau, Ralph Waldo Emerson ve Henry David Thoreau'da olan ve romantik olarak adlandırılabilir, vahşi doğayı masumiyetin ve saflığın merkezi gören görüştür. Romantik model, çağdaş çevre tartışmalarını diğerlerine nazaran daha fazla etkilemiştir. Özet olarak, "çevre etiğine çevremerkezli yaklaşımlar, ekolojinin doğayı anlayıp değerlendirmemizde başrolü oynaması gerektiği inancından kaynaklanmaktadır" (s. 341).

Sekizinci Bölüm: Yeryüzü Etiği

Bu bölümün tartışma konusu, yırtıcı hayvanlar ile av hayvanlarının yaşam ortamları ile ilgilidir. ABD özelinde, yirminci yüzyılın başlarında yırtıcı hayvanlar sistemli ve yasaıyla teşvik edilen bir biçimde yok edilmeye tabi tutuldu. Günümüzde bu tarz bir yaklaşımın olmaması yırtıcı hayvanların korunması ile ilgili görüşün güçlendiğine dair inancı işaret eder fakat ana tartışma sorusu bu korumanın nasıl yapılacağına dairdir. Yazara göre Aldo Leopold (1887-1948) çevremerkezli bir çevre etiğinin gelişmesindeki en önemli isimdir. Onun *A Sand County Almanac* adlı eserinde yer alan "Yeryüzü Etiği" başlıklı denemesi bu konuda çok çarpıcı bir yazıdır. Onun vurguladığı 'Yeryüzü Etiği' "etiğin toprağı, bitkileri ve hayvanları da içine alacak şekilde genişletilmesini sürdürme çağrısıdır" (s. 355). Sadece bu tanım bile insanı ayrıcalıklı konumundan çıkarıp bir üye duruma çeken çevremerkezli etiğin insanı üstün ve odak noktası olarak tutan insanmerkezli etiğin karşısında durduğunu göstermeye yeter gözükmektedir.

Yeryüzü Etiği'ne yöneltilen itiraz ve eleştiriler, genellikle iki ana kolda ilerlemiştir. Bu itirazlar olgudan değere ulaşan bakış açısı ve bu bütüncüllüğün doğurduğu etik sonuçlardır. İtiraz sahipleri, olan ile olması gereken arasında mantıksal bir boşluk olduğu iddiasından hareket ederek olgunun etik değerler öğütleyebilmesini/yaratabilmesini eleştirmektedirler. Bir diğer eleştiri konusu da toplumun iyiliği uğruna bireyin iyiliğinin feda edilmesi temelinde yürümektedir ki bu da Leopold'un bütüncüllüğünü hedef tahtasına oturtmaktadır. Sonuç itibarıyla ilk bölümde sorulan 'Doğal olan her şey iyi midir?' sorusu yeniden gündeme gelir.

Dokuzuncu Bölüm: Derin Ekoloji

Bu bölümün tartışma konusu, din olarak ekofelsefe'dir. 'Derin Ekoloji' terimi çerçevesinde yürütülen tartışma bu anlayışı benimseyenlerin baskıcı bir tutum benimsediklerini ve başkalarını yok saydıklarını öne sürer. Hatta yazarın aktardığına göre bazıları Derin Ekoloji taraftarlarını baskıcı olmaları bakımından Afganistan'daki Taliban politikalarına bile benzetmişlerdir. Bu ekolojik yaklaşımı Mehmet Önal çok boyutlu çevre olayı karşısında çok daha ince ve derin bağlantılar kurarak ekosistemi anlamaya yönelik bir tür felsefe olarak tanımlar. Ona göre, Derin Ekolojinin isim babası olan Arne Naess, kendinden önceki klasik ekolojistlerin asıl ilgilendikleri hususun gelişmiş

ülkelerdeki insanların sağlığı ve refahını korumak olduğundan hareketle onları sığ düşünmekle suçlamış ve klasik ekolojiyi de “Sığ Ekoloji” olarak adlandırmıştır. Bu ekolojik yaklaşımın öne çıkardığı en önemli husus çevre problemlerinin görünenden daha derin ve karmaşık olduğudur. Bu problemleri çözmek için temel ekonomik ve ideolojik yapıları kökten sarsacak ve yeni bir hayat tarz önerecek ciddi dünya görüşü değişimi gerektirmektedir.⁴

Naess, Bill Dervall ve George Sessions gibi bilim insanlarının yazılarıyla geliştirilmiş olan Derin Ekoloji çevreye zarar verdiği düşünülen egemen dünya görüşünün bir eleştirisi olmasının yanı sıra bütüncül olan ve insanmerkezli olmayan bir bakış açısıdır. Bu bağlamda, Derin Ekoloji taraftarları iki üstün kuraldan bahsederler. Bunlar, insanın çevresine olan bağımlılık ilişkisini anlaması vasıtasıyla ortaya çıkan *kendini gerçekleştirme*, ve doğadaki her organizmanın eşit içsel değere sahip olduklarını öne süren *canlımerkezli bütüncülük*. Sonuç olarak, Derin Ekoloji daha kapsamlı ve çevremerkezli bir yaklaşımın benimsenmesini gerektiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Onuncu Bölüm: Çevresel Adalet ve Toplumsal Ekoloji

Bu bölümün tartışma konusu, zehirli atıkların ihracı ve Dünya Bankası genelgesi ile ilgilidir. 1991’de Dünya Bankası baş ekonomisti olarak görev yapan Lawrence H. Summers’ın zehirli atıklar konusundaki genelgesi üzerinden açılan tartışma, zehirli atıkların çevreye verdiği zararın ötesinde bu atıkların az gelişmiş ülkelere ihracının hangi kapsamda ve nasıl değerlendirilebileceğine dair bir bakış açısı sunması açısından çarpıcıdır. Genelgede kısaca zehirli atıkların az gelişmiş ülkelere boşaltılmasının doğrulanması söz konusudur; bu meseleye yarıcı açıdan bakıldığında, konu doğru karşılanabilirken; deontolojik açıdan bakıldığında, insana gösterilmesi gereken saygıyı ihlal eder gözükmektedir.

‘Mülkiyet Hakları’ ve ‘Adalet’ kavramları ile birlikte düşünülmesi gereken çevre adaleti yarar ve zararın toplumca paylaşılmasını inceleyen alandır. Çevre adaletini sömürgeci dönemden başlatarak ele alan yazar yeryüzünden faydalananlar ve yükü çekenler arasındaki adaletsizlik ekseninde çevre tartışmalarının bir başka ve dikkat çekici boyutunu irdeler. Çevre adaleti ilk bakışta problemsiz gözükse de uygulama açısından istihdam ve ekonomik büyümenin çevre konularıyla çatıştığında ne yapılması gerektiği veya mülkiyet, bireysel özgürlük gibi konuların çevre yaklaşımlarıyla çeliştiğinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği sorusuna net cevapların verilmesi zor görünmektedir. “Toplumsal uygulamalarımızdan kim yarar sağlıyor? Ya da kim zarar görüyor?” (s. 477) sorusu ile bölüm tamamlanmaktadır.

On birinci Bölüm: Ekofeminizm

Bu bölümün tartışma konusu, Hindistan’da 1970’lerde başlayan Chipko akımı ile ilgilidir. Chipko, Hindu dilinde ‘kucaklama’ anlamına gelir ve o dönemde ormanların kesilmesini engellemek için bölge kadınlarının protestosuna verilen isimdir. Sel baskınları ve toprak kaymalarının kesilen orman bölgelerinde olması, kadınları böyle bir harekete sürüklemiştir. Daha sonraki yıllarda, Chipko hareketi, farklı bölge ve ülkelere de yayılmıştır.

Toplumsal Ekoloji ve Ekofeminizm doğanın ve kadınların baskı altına alınmasını benzer baskı türleri olarak ele alır ve çevre sorunlarının ardında yatan nedenleri toplumda arar. Her iki yaklaşım

⁴ Önal, Mehmet, “Çevre Olayına Kadim Hikmet Nazariyla Holistik Bakmak, ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey, s.463-475

da Derin Ekolojiyi çok soyut olmakla itham eder ve gerçek neden olarak insanı ve toplumu görmemiz gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla, çevre ve ekoloji tahribatı insanların doğaya hükmetmesi olarak okunur. Feminizmin, liberal, Marksist, sosyalist ve radikal gibi birçok türü vardır; yazara göre çevre tartışmalarını en çok etkileyenler radikal feministler olmuşlardır. Çevre yaklaşımları bu kapsamda korumaya ve ilişkiye dayalı bir ekolojik etik ve kadının ruhsallığı hareketi eşliğinde tartışılmıştır. Varolan bütün baskı biçimleri ortadan kaldırılmadıkça çevre meselelerine dair sağlıklı bir çözümün de sunulamayacağını iddia eden ekofeministlere göre genel düşünce kalıplarından kurtulmak muhtemel çözümün ilk adımudur. Örneğin, erkeğe atfedilen akıl ile kadına atfedilen duygu veya insan-doğa etkin-edilgin gibi ikiliklerin ortadan kaldırılması gerekliliği yazara göre ekofeministlerin gündeminin en başında yer alır. Onlara göre çevreye dair sorunlar, daha kapsamlı kalıpların kırılması ve baskıcı tutumun yerini eşitlikçi ortama bırakması ile çözülme aşamasına getirilebilir.

On ikinci Bölüm: Çoğulculuk, Pragmatizm ve Sürdürülebilirlik

Bu bölümün tartışma konusu, halka dayalı koruma ile ilgilidir. Dünyanın günümüz itibariyle yaban hayatının doğal haliyle hala büyük ölçüde varlığını sürdüren bölgeleri arasında Kenya ile Tanzanya arasındaki bölge önemini sürdürmektedir. Bu bölgede yaban hayatını korumak adına yapılan çalışmalar ve bunların sonucu insanlara çevre konusunda ilginç şeyler öğretmiştir. Örneğin, kale metoduyla bu bölgeyi koruma altında tutmaya çalışanlar bölge halkını bu alanın dışında yaşamaya zorlamış ve ayrıca fillerin bölge dışına çıkmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak, zamanla filler nedeniyle otlak alanlar azalmış; bio-çeşitlilik düşmüş dolayısıyla da zürafaların sayısında azalma görülmüştür. Sonuç itibariyle bölge halkından bağımsız bir korumanın mümkün olmayacağı görüşüne varılarak 'halka dayalı koruma' adlı bir yöntem benimsenmiştir. Tartışmanın merkez noktalarından biri de ekonomik büyüme ve yaban hayatın korunmasının eşzamanlı nasıl yürütülebileceği ile ilgili olmuştur.

Özetlemek gerekirse, yazar, kitap boyunca birçok kuram veya yöntemden bahsedildiğini haklı olarak da okuyucunun aklında 'peki ama hangisi' sorusunun ortaya çıktığını söyler ve bunun cevabını vermeye çalışır. Ona göre, neredeyse bütün yaklaşımların sorunun tarif edilmesinde ortak noktalara sahip olduklarını ancak çözüm sunmada farklı şeyler savduklarını dile getirir. Çoğulcuların görüşüne yakın bir yerde durduğu gözlenen yazar, ahlaki tekçiliğin de göreliliğin de çoğulculuk bakış açısı ile orta bir noktada buluşturulduğu kanısındadır.

Eklektik bir bakış açısı pragmatik tutumun çıktısı mahiyetinde yazar tarafından muhataplarına sunulmaktadır. Şöyle ki; öne sürülen birçok iddia, temellendirilen çok sayıda kuram ve bakış açısı vardır ancak bunların herhangi bir tanesinin tek doğru olduğunu söylemek ne kadar yanlışsa herhangi bir tanesinin de tamamen yanlış olduğunu söylemek aynı ölçüde yanlış gözükmektedir. Dolayısıyla, çevre meselesinde hangi sorunla nerede, ne zaman ve ne şekilde karşılaşıyorsa bu parametrelere uygun çözümün seçilmesinde her kuram farklı derecelerde katkı sağlayabilir. Bir doktorun çantasındaki farklı reçeteler metaforuyla açıklanan bu kuramlar çeşitliliği, kitabın yazarı Jardins'e göre ne toptan reddedilmeli ne de bütün detaylarıyla kabul edilmelidir. Hangi şartlarda hangisi uygunsa o kullanılmalı ve pratik-pragmatik çözümlerin peşinden gidilmelidir. 'Pragmatik' kelimesinin düğüm çözücü tarafı onun gözlerimizi soyuttan somuta çevirmemizi salık vermesinde saklıdır.

Sonuç olarak, çevre herkes için önemlidir veya en azından önemli olmak zorundadır. Çevre sorunlarının çözümünde ekonomik, siyasal, sosyal, hukuki gibi birçok değişken göz önünde bulundurulmalıdır. Mevzunun derinliği bizi belirsizliğe itiyor gibi gözükmektedir; ancak, bu belirsizliğin sonucunda belirli olan birkaç şey de ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik temel dayanak

noktası olarak kabul edilebilir ve bunun gerçekleşmesi birçok etmene bağlıdır; fakat açıktır ki etik değerlendirmeler ve tutumlar olmadan sağlayabileceğimiz muhtemel çözümler kuramsal çerçeveden yoksun kalacak ve büyük resimde tutarsızlık veya kopukluk oluşacaktır. Salt bir soyut kuram varolanla ilişkilendirmediği müddetçe de kuru bir şema olmanın ötesine gidemeyecektir. Dolayısıyla, *theoria* ile *praxis*'in birleştiği, soyut ile somutun kol kola hareket ettiği, iyi niyet ile inisiyatif almanın bir bütünlük oluşturduğu problem çözen bir anlayışa ihtiyaç vardır.

Türkiye'de çevre konusunda yazılan eserlerin genel anlamda tikel sorunlar üzerine yoğunlaştığını yukarıda belirtmiştik. Bu bakımdan, Jardins'in eseri bütüncül ve kapsayıcı tarzı ile ön plana çıkmaktadır. Öte taraftan, çevre ile alakalı meseleler daima güncellik kazanarak ilerlemekte ve yeni sorunlar yeni çözümler beklemektedir. Dolayısıyla, bu kitabın eksi yönlerinden birisi kısmen de olsa güncelliğini yitirmesidir. Kitabın baskı kalitesinin zayıf olması okuyucuyu yormakta olduğu için sonraki baskılarında bu sorunun giderilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Jardins, Joseph R. Des (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*. Çev. (Keleş, Ruşen). Ankara: İmge Kitabevi.
- Önal, Mehmet, "Çevre Olayına Kadim Hikmet Nazariyla Holistik Bakmak, ISEM 2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey, s.463-475
- Simonnes, Dominique, (çev. Mehmet Selami Şakiroğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Yılmaz, Kazım, Şengün Sipahioğlu, Mehmet Yılmaz, *Çevre Bilimi Eğitimi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*, Ankara 2009.